

נוער בסיון

כיצד מכשירים בתי המשפט הצבאיים

את הפגיעה בזכויות הקטינים

נוער בסיכון

כיצד מכשירים בתי המשפט הצבאיים את הפגיעה בזכויות הקטינים

סמכותם של בתי המשפט הצבאיים לנוער אינה כוללת דיון בהארכת מעצרם של הקטינים – לפני הגשת כתב האישום או לאחריו. זאת, למרות שאין לכך כל הצדקה מהותית ומדובר בחלק משמעותי בהליך המשפטי הננקט נגדם. דיונים בהארכות המעצר נערכים בבתי המשפט הצבאיים הרגילים, אולם כאשר בין העצורים ישנו קטין, השופט מוציא את העצורים הבגירים ואת הנוכחים בקהל מהאולם ודן בעניינו בנפרד. ועדיין – מדובר באותו שופט צבאי באותו אולם בית משפט צבאי.

לבתי המשפט הצבאיים לנוער נותר לדון בתיקים עצמם, ואולם דיונים כאלה כמעט שאינם מתקיימים. זאת מאחר שרובם המכריע של התיקים נסגר בעסקת טיעון שנערכת בין ההגנה לבין התביעה, במסגרתה מוחקת התביעה בדרך כלל חלק מסעיפי האישום, הנאשם מודה בסעיפים האחרים והצדדים מסכימים על גזר הדין – כולל על משך המאסר וגובה הקנס. נכונותם של רבים כל כך מהנאשמים לחתום על עסקאות כאלה נובעת ממדיניות המעצרים הנהוגה בבתי המשפט הצבאיים, שכתוצאה ממנה קטינים נותרים במעצר מרגע מעצרם ועד לשחרורם לאחר ריצוי העונש.

ניהול משפט הוכחות מתוך הכלא כרוך בקשיים רבים ובנסיעות מפרכות לבית המשפט וממנו. בנוסף, הנאשמים יודעים כי אם יורשעו ממילא ייגזר עליהם עונש מאסר, וכי גם אם יזוכו בסופו של הליך – והסיכוי לכך אפסי – הם עלולים בינתיים לשהות במעצר תקופה זהה לזו שתיגזר עליהם במסגרת עסקת טיעון, או אף ארוכה ממנה.

מציאות זו מובילה לכך שהתביעה אינה נדרשת – למעט במקרים חריגים – לנהל משפטי הוכחות, שבמסגרתם עליה להציג ראיות להוכחת אשמתו של הקטין ולאפשר לו להפריך באמצעות חקירת העדים והצגת ראיות חלופיות. כך, תפקידו של בית המשפט הצבאי לנוער מתמצה באישור עסקאות הטיעון שכבר סוכם בין התביעה להגנה.

2. הדרת ההורים מהתהליך

לטענת המדינה, התיקונים שנעשו בצווים הצבאיים מאפשרים מעורבות גבוהה של הורי הקטין ומעניקים להם "תפקיד מרכזי" בהליך המשפטי המתנהל נגדו. בין השאר, נקבעה חובה להודיע להם על העברתו לחקירה ונקבעה זכותם להיות נוכחים בדיון, להגיש בקשות בשם בנם לבית המשפט ולהשתתף בדיונים בנוגע לתהליכי השיקום הנוגעים לו. ואולם גם כאן – אלה הם שינויים סמליים וחסרי משמעות.

מדי שנה עוברים מאות קטינים פלסטינים את אותו מסלול: לקיחתם מהרחוב או מביתם באמצע הלילה, קשירת ידיהם ועיניהם והעברתם לחקירה, לא פעם תוך הפעלת אלימות. עייפים ומכוחדים – כאשר חלקם היו בדרכים זמן ממושך, חלקם הוערו משנתם ואחרים לא אכלו או שתו במשך שעות ארוכות – נחקרים הקטינים כשהם לגמרי לבדם ומנותקים מהעולם, בלי שמבוגר שהם מכירים נמצא לידם ובלי שניתנה להם אפשרות להתייעץ עם עורך דין לפני החקירה.

החקירה עצמה כוללת פעמים רבות איומים, צעקות וקללות – ולעתים גם אלימות פיזית – כשמטרתה האחת היא לגרום לקטינים להודות או למסור מידע על אחרים. הם נלקחים לבית המשפט הצבאי לצורך הארכת מעצרם, שם רובם פוגשים את עורך דינם לראשונה. ברוב המכריע של המקרים מורה השופט על הארכת מעצרם, גם כאשר הראיות הקיימות נגדם כוללות רק את הודאתם שלהם או עדות של אחרים שלכאורה מפלילה אותם, כולל במקרים שהן נגבו תוך פגיעה חמורה בזכויותיהם. בניסיונות אלה, ובהתחשב בכך שממילא ייגזר עליהם עונש מאסר, מסכימים הקטינים להודות באשמה ולחתום על עסקת טיעון על מנת שיוכלו לשוב לחייהם בהקדם האפשרי, לאחר שירצו את תקופת המאסר שנקבעה בעסקה שאושרה על ידי שופט בית המשפט הצבאי לנוער.

בעשור האחרון ערכה המדינה כמה שינויים בצווים הצבאיים הנוגעים למעצרם של קטינים ולטיפול בהם בבתי המשפט הצבאיים. על פניו, שינויים אלה נועדו לשפר את ההגנה הניתנת לקטינים במערכת המשפט הצבאית. ואולם לשינויים שערכה ישראל ישנה השפעה שולית בלבד על זכויות הקטינים. מסתבר ששינויים תדמיתיים לחוד, ומציאות לחוד: הנתונים מעידים על המשך הפגיעה השגרתית והשיטתית בזכויות הקטינים.

השפעתם של ה"שיפורים" במערכת המשפט הצבאית על זכויות הקטינים

1. תפקידו של בית המשפט הצבאי לנוער מתמצה באישור עסקאות טיעון

בית המשפט הצבאי לנוער פועל משנת 2009. המדינה מתייחסת להקמתו כאל ציון הדרך המשמעותי ביותר בשמירה על זכויות קטינים במערכת המשפט הצבאית. ואולם בפועל, הקמתו לא שיפרה את ההגנה על זכויותיהם של הקטינים המועמדים לדיון.

שלבים אלה כרוכים בפגיעה קשה בקטינים, העוברים את התהליך כשהם מבודדים לחלוטין, ללא ליווי של הוריהם או של עורך דין, וכשאין לצדם אף מבוגר שדואג לאינטרסים שלהם, מסביר להם מה עתיד להתרחש ומבהיר להם את זכויותיהם. במקום זאת, הם מוקפים בנציגים מבוגרים של המדינה שכובשת אותם ושחלקם אף אינו דובר את שפתם – שכל מטרתם היא לגרום להם להודות ולמסור מידע.

גורמים רשמיים טוענים שנוהלי הצבא אוסרים על פגיעה בקטינים במהלך המעצר והחקירה. בנוסף, לטענתם, בתי המשפט הצבאים מתייחסים לפגיעות כאלה, אם התרחשו, בחומרה ולא פעם מורים על שחרור הקטינים במקרים כאלה. לטענות אלו אין שחר.

הנהלים אליהם מתייחסת המדינה אינם מיושמים וממילא הם מספקים הגנה חלקית בלבד: הם לא מגבילים מעצר של קטינים באמצע הלילה או את חקירתם בשעות אלה, הם לא מחייבים שהמעצר ישמש אמצעי אחרון בלבד והם לא מורים על נוכחות ההורים בחקירה. הוראות מסוג זה נעודו להגן על הקטינים ולצמצם את פער הכוחות המובנה בינם ובין החוקרים. היותם של הקטינים לגמרי לבדם במהלך חקירתם, בלי שניתנת להם אפשרות להתייעץ עם אף אדם הדואג לרווחתם ולטובתם, פוגעת קשות בהגנות החקירה ובסיכוייהם להציג את טענותיהם באופן משכנע.

בנוסף, בפועל בתי המשפט הצבאיים אינם משחררים קטינים בשל פגמים בחקירה, והכלל הוא שקטינים – גם אם התלוננו על פגיעה בזכויותיהם – נותרים כלואים מרגע המעצר הראשוני ועד לסיום ריצוי עונש המאסר שהוטל עליהם.

המקרים שבהם מתהדרת המדינה, שבהם שופטים הורו על שחרור של קטינים בשל פגמים בחקירה, הם חריגים בודדים, הרחוקים מלשקף את מדיניותם ארוכת השנים של בתי המשפט. במאות פסקי דין, שהמדינה אינה מצטטת, חוזרים השופטים על ההלכות המחייבות אותם לשיטתם, ומבהירים מדוע אותם פסקי דין חריגים לא חלים בעניינם. מעצרים של קטינים נתפס כחלק משגרת בתי המשפט

מידת המעורבות שמאפשרים הצווים והנהלים החדשים היא מלכתחילה מינימלית ואינה כוללת אפילו את זכותם של ההורים להיות נוכחים בחקירת ילדם. ממילא, הצווים קבעו גם שורה של חריגים המאפשרים למנוע מהם אפילו מעורבות זו. מעבר לכך, מאחר שברוב המכריע של המקרים לא מתקיים כלל הליך משפטי והוא מסתיים בעסקת טיעון, הרי שיכולתם של ההורים להיות מעורבים במשפט כלל אינה קיימת.

3. לקיצור תקופות המעצר אין השפעה על מעצרי הקטינים
בעקבות כמה עתירות שהוגשו לבג"ץ, קוצרו חלק מתקופות המעצר שנקבעו בצווים הצבאיים החלים על תושבי השטחים לצורך ביקורת שיפוטית. במסגרת זו, נקבעו גם לראשונה תקופות מעצר ייחודיות לקטינים. הקיצור נגע להבאה הראשונית בפני שופט, להארכת המעצר טרם הגשת כתב האישום ולמשך המעצר עד תום ההליכים.

קיצורים אלה לא צמצמו את מספרם של הקטינים העצורים ואין להם השפעה על זכויותיהם של קטינים המועמדים לדין במערכת המשפט הצבאית. ראשית, התקופות הקבועות כיום בצווים הצבאיים ניתנות להארכה בקלות יחסית. שנית – ובעיקר: לקיצור יכולה להיות משמעות רק במערכת המקיימת ביקורת שיפוטית מהותית על כל החלטת מעצר ואשר רואה במעצר אמצעי חריג, שיש להורות עליו רק בהיעדר כל ברירה אחרת. לעומת זאת, בבתי המשפט הצבאיים מעצרים של קטינים פלסטינים הוא חלק משגרת העבודה, והחזקות שקבעו השופטים הצבאיים מובילות להשאתם במעצר לתקופות ארוכות.

השלב המכריע: המעצר הראשוני והחקירה

השינויים אליהם מתייחסת המדינה מתמקדים במתרחש בבתי המשפט הצבאיים עצמם, אך תשומת הלב הרבה שמקדישה להם המדינה אינה אלא הסחת דעת מהעיקר, משום שהם אינם נוגעים לשלבים הקריטיים של המעצר הראשוני והחקירה שלאחריו. בשל דרך עבודתה של מערכת המשפט הצבאית, המתרחש בשלבים אלה, ובעיקר השגתן של הודאה מהקטין או של עדות מרשיעה מצד נערים אחרים, הוא המכריע את גורלו של התיק.

והשופטים מבהירים שוב ושוב כי גיל הנאשם הוא רק אחד מהשיקולים העומדים בפני השופט – אם בכלל.

מעבר לכך, בתי המשפט הצבאיים קבעו שאת טענות הקטינים שהודאתם ניתנה בעקבות פגיעה בזכויותיהם במהלך החקירה ולחצים בלתי חוקיים שהופעלו עליהם – יש לבחון רק במסגרת ההליך העיקרי, דהיינו במסגרת הדיונים בתיק – וביתניים הם מאריכים את מעצרו. מאחר שהרוב המכריע של התיקים נסגר בעסקאות טיעון, אותו "הליך עיקרי" כלל אינו מתקיים, וכתוצאה מכך התביעה אינה נדרשת להוכיח כי זכויות הקטינים נשמרו במהלך מעצרו וחקירתם וכי הודאתם נתנה כדן.

מראית העין

ישראל בחרה להקים בגדה המערבית מערכת בתי משפט צבאיים ולשפוט בה גם קטינים פלסטינים. מהמסמכים שפרסמו גורמים רשמיים עולה כי המדינה מבינה שלפחות באופן תיאורטי קטינים זכאים להגנות מיוחדות וכי מערכת משפט לנוער אמורה לפעול לפי עקרונות שונים מאלה החלים על בגירים. ואולם המציאות מעידה כי דברים אלה נכתבו מן השפה ולחוץ, לצורכי תעמולה בלבד, כשאין כל קשר בינם ובין המתרחש במציאות.

השינויים שערכה המדינה במערכת המשפט הצבאית הם שינויים צורניים בלבד. גם לאחריהם, מתעלמת מערכת זו מעקרונות בסיסיים המאפיינים מערכות משפט לנוער במשפט הבינלאומי, במדינות רבות בעולם ובישראל. אלה כוללים את עקרון טובת הילד, את הקביעה שמעצר ומאסר חייבים להיות אמצעי אחרון ובהיעדר כל ברירה אחרת, ומתן העדפה לשיקום הקטינים על פני קיומו של הליך משפטי.

במערכת המשפט הצבאית לנוער הנהלים והצווים הצבאיים נכתבים על ידי ישראלים בלבד, מעל לראשם של הפלסטינים, שאינם יכולים להשפיע על תוכן הצווים המנהלים את חייהם; הם מיושמים על ידי חיילים ועל ידי שופטים ותובעים שהם תמיד ישראלים במדים, המייצגים את האינטרסים של המדינה הכובשת; זו מערכת שבה

הפלסטינים הם תמיד בחזקת חשודים. בתי המשפט הצבאיים אינם – ולעולם לא יוכלו להיות – בורר ניטרלי והם מהווים את אחד ממנגנוני הכיבוש המרכזיים שמפעילה המדינה לצורך דיכוי של האוכלוסייה הפלסטינית ושל כל סימן להתנגדות להמשך השליטה הישראלית בשטחים.

זו גם הסיבה לכך שניסיונם של גורמים רשמיים להשוות בין מערכת המשפט הצבאית למערכת המשפט הישראלית נדון מראש לכישלון. שתי המערכות מתבססות על ערכים שונים ונועדו להגן על אינטרסים אחרים: בעוד מערכת בתי המשפט הפועלת בתוך גבולות הקו הירוק משקפת את האינטרסים של החברה שמתוכה באים הנאשמים ונועדה להגן עליהם, בתי המשפט הצבאיים הפועלים בגדה המערבית משקפים את האינטרסים של שלטון הכיבוש – בראש ובראשונה את רצונו להמשיך ולהתקיים – ולא את אלה של הנאשמים, ושל החברה שממנה הם באים. מהבדל מהותי זה נגזרים גם הפערים בין המערכות: אופן המעצר, סוגי העבירות, רף הראיות הנדרש לצורך הגשת כתב אישום, הנימוקים למעצרו של נאשמים והעונשים הנגזרים עליהם. לפיכך, כל השוואה של נתונים בין שתי מערכות אלה אינה רלוונטית ונועדה רק להעניק לגיטימציה למערכת המשפט הצבאית.

מערכת המשפט הצבאית אינה המקום היחיד שבו טורחת ישראל ליצור מראית עין של חוקיות בניסיון להסתיר את הפרות זכויות האדם הכרוכות באכיפת משטר הכיבוש. כך נוהגת ישראל בנוגע למערכת (אי) אכיפת החוק הצבאית, כאשר הקימה מערכת מורכבת שנועדה לכאורה לטפל בתלונות של פלסטינים נגד חיילים, אך המתפקדת למעשה כמנגנון טיוח; כך נוהגת ישראל כאשר היא הורסת בתים של פלסטינים בטענה שנבנו בלי היתרי בנייה, כאשר למעשה לפלסטינים אין כל דרך להשיג היתרים כאלה ולבנות את בתיהם כחוק – מציאות שהרשויות הישראליות יצרו בעצמן ומודעות לה היטב; וכך נוהגת ישראל כאשר היא טוענת שלא סיפחה את הגדה המערבית, כשבפועל היא נוהגת בשטחה כבתוך שלה, מחילה בה את חוקיה כרצונה ומתעלמת מצורכי האוכלוסייה הפלסטינית.

מראית העין אינה תורמת לשמירה על זכויות האדם. כל תכליתה להעניק לגיטימציה למשטר הכיבוש, אשר מעת לעת

מייצר לצורך זה תהליכים, דיונים, ועדות, פיילוטס ודו"חות. מראית העין גם מקלה על הציבור – בארץ ובעולם – לעכל את משטר הכיבוש: קל יותר לקבל מאסר של נער כאשר נראה ששופט "שקל את כל חומר הראיות"; קל יותר לקבל הריסת בית של משפחה שלמה שאחד מבניה ביצע פיגוע בישראל כאשר נראה ששופט בית המשפט העליון "בחן את התיק"; וקל יותר לקבל הרחבה של התנחלות כאשר נראה שהקרקע עליה היא נבנית הוכרזה "אדמת מדינה" בהתאם לנהלים מסודרים שקבעו הרשויות.

אלא שמאחורי מראית העין, מתנהל כבר חמישים שנה משטר האחראי לפגיעה אלימה במיליוני אנשים, מדי יום ובאין מפריע. שום חוק, צו צבאי, נוהל או פסק דין לא יוכל לטשטש זאת. משנקרעת מסכת מראית העין נותר משטר הכיבוש, במלוא כיעורו, גלוי לעין כל.

אילומכריכה: אורן זין, אקטיביסטיס